

school educational environment]. *Postmetodyka*, 5. Pp. 45-47.

7. Lozynskyi, V. (2008). *Tekhniky zberezhennia zdorovia* [Health preservation techniques]. K. Hlavnyk.

8. Rybalko, L. M. (2017). *Pedahohichni umovy formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia v studentskoi molodi* [Pedagogical conditions for the student youth's healthy lifestyle formation]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka*. 147. (Т. II. Gen. ed. Nosko M. O). Chernihiv. ChNPU. Pp. 118-121.

#### ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

**МАРТИН** Аліна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

**Наукові інтереси:** впровадження здоров'язбережувальних технологій в умовах освітнього процесу закладу дошкільної освіти.

#### INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

**MARTIN** Alina Mykolaivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Methodology of Preschool and Primary Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

**Scientific interests:** introduction of health preserving technologies in the educational process of preschool education.

*Стаття надійшла до редакції 20.08.2022 р.*

УДК 37.018.53+902.2

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-133-140

**МОГИЛОВ** Олександр Дмитрович –

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник  
Відділу археології раннього залізного віку  
Інституту археології НАН України  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2400-2380>,  
e-mail: [mogilovod@gmail.com](mailto:mogilovod@gmail.com)

**ПАНЧЕНКО** Кирило Ігорович –

викладач Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3988-5294>,  
e-mail: [pankir90@gmail.com](mailto:pankir90@gmail.com)

**ТАРАСОВ** Андрій Валерійович –

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії  
Криворізького державного педагогічного університету  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0029-2923>  
e-mail: [tarasof81@gmail.com](mailto:tarasof81@gmail.com)

**РУДЕНКО** Сергій Вікторович –

завідувач сектору  
Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9347-8083>  
e-mail: [serhii\\_rudenko@ukr.net](mailto:serhii_rudenko@ukr.net)

**ЛЯШКО** Юрій Юрійович –

завідуючий Історичним музеєм  
Кам'янського державного історико-культурного заповідника  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9413-3036>  
e-mail: [pitim1968@ukr.net](mailto:pitim1968@ukr.net)

### ПОЛЬОВА АРХЕОЛОГІЧНА ШКОЛА – ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ СИСТЕМИ

**Постановка та обґрунтування актуальності проблеми.** У сучасних умовах розвитку української освіти важливим завданням є формування компетентностей, що дозволяють особистості реалізуватись у соціумі в цілому та у професійній діяльності зокрема. Серед спеціальних компетентностей майбутніх істориків ключове місце посідають – уміння відшукувати джерела та працювати з ними; здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність; використовувати

фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини; здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів; здійснювати експертний аналіз у предметній області; здатність розробляти та реалізовувати наукові проекти, в тому числі з археології [25; 26]. Підготовка спеціаліста, який володіє перерахованими навичками неможлива без

його залучення у ході освітнього процесу до практичної діяльності.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Вивчення ролі літніх археологічних шкіл у контексті підготовки майбутніх фахівців є відносно новим напрямком. Окремі аспекти даної проблеми розглянуті у працях Д. С. Гречка та І. В. Короста [4; 5], О. Д. Могилова [9] та С. А. Скорого [17]. Наголосимо, що ці публікації підготовлені науковцями – професійними археологами, які одночасно мають досвід роботи зі студентами у закладах вищої освіти України.

**Мета статті** – проаналізувати досвід організації та проведення літніх польових археологічних шкіл, їх роль у формуванні спеціальних компетентностей майбутніх істориків, археологів, вчителів, працівників наукових установ, музеїв та органів охорони культурної спадщини.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Розкопки, у ході яких здобуваються знання про давні об'єкти, артефакти, вимагають оволодіння спеціальними методиками та техніками, які є вельми варіабельними та багатогранними. Традиційно подібні уміння студенти набувають у ході проходження практик на базі археологічних експедицій закладів вищої освіти, наукових, музейних, пам'яткоохоронних установ та організацій. Останнім часом популярною стала ще одна форма набуття таких умінь – польова археологічна школа [7, с. 137–138; 8, с. 119–123; 17; 4, с. 361–371]. Проводиться вона, переважно, так само на базі археологічної експедиції, проте відрізняється тим, що тут подається ще й більш фундаментальний теоретичний блок та поглиблені знання з методики ведення польових робіт.

До організації такої археологічної школи долучилися і автори цієї статті. Польова школа діяла протягом 2015–2021 р. Організована вона була на базі археологічних експедицій: Більської у 2015 р. та Скіфської Правобережної<sup>1</sup> у 2017–2021 р. (рис. 1). Їх фундатором виступив Інститут археології НАН України, який здійснював наукове та методичне керівництво робіт. Співорганізаторами були Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»<sup>2</sup> та Історико-культурний заповідник «Більськ»<sup>3</sup>. Всього до роботи експедиції було залучено 16

установ із багатьох міст, які представляли чотири країни світу: Україну, Польщу, Молдову та Японію. Вагомим було представництво закладів вищої освіти. Зокрема, в заходах школи брали участь студенти та аспіранти цілої низки університетів: Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Криворізького державного педагогічного університету, Київського національного університету культури і мистецтв, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Черкаського національного університету, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, а також – Університету Ягеллонського (Краків, Польща). Важливим стало доручення до роботи школи музейних установ, що надають можливість практики із фондovими матеріалами та об'єктами. Окрім заповідників-співорганізаторів, тут варто згадати Токійський національний музей (Японія)<sup>4</sup>, Кам'янський державний заповідник та Археологічний музей імені Нінель Бокій Центральноукраїнського державного педагогічного університету. Важливим стало залучення колег з наукових установ сусідніх держав, зокрема Інституту культурної спадщини Академії наук Республіки Молдова<sup>5</sup>.



Рис. 1. Учасники археологічної школи на Більському городищі у 2015 р.

Польова робота археологічної школи була побудована так, аби забезпечити студентам практичне оволодіння методикою розкопок на різних типах пам'яток. У цьому зв'язку проводились дослідження і поселенських, і

<sup>1</sup> Керівник експедицій, начальник Археологічної школи – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України О. Д. Могилов.

<sup>2</sup> Генеральний директор НІКЗ «Чигирин» – кандидат історичних наук В. І. Полтавець

<sup>3</sup> Директор ІКЗ «Більськ» – І. І. Корост.

<sup>4</sup> Представник Токійського національного музею – професор Такахама Шу.

<sup>5</sup> Представники Інституту культурної спадщини Академії наук Республіки Молдова, – доктор хабілітат О. Г. Левицький, доктор Л. В. Сирбу.

поховальних старожитностей (рис. 2, 3, 7). Більшість з них, відповідно профілю експедиції, відносилась до епохи раннього заліза. Утім, були й об'єкти інших культурно-хронологічних епох.

Поселенські пам'ятки досліджувались на двох видатних для науки городищах скіфського часу: Більському у басейні р. Ворскла на Полтавщині та Мотронинському на Правобережжі у Черкаській області. Більське городище та могильник є одним із найбільш масштабних археологічних комплексів ранньої залізної доби у Європі [28]. В ході робіт було відкрито та досліджене поселення в урочищі «Перше поле» з матеріалами VI–V ст. до н. е. [18, с. 67–8319, с. 139–140; 9, с. 117–125]. Паралельно проводились масштабні розвідки на селищах в межах Великого укріплення вказаного комплексу [12, с. 171–203; 13, с. 137–139]. Згодом вони були включені до «Зводу» поселенських пам'яток цього грандіозного городища [23].

Масштабністю вирізняється оборонна система Мотронинського городища, знакової пам'ятки, до якої вже давно прикута увага дослідників [27, с. 98–99; 2; 22, с. 68–77]. Експедиційні роботи були зосереджені тут на вивченні житлових та господарчих об'єктів, оборонної системи. Водночас здійснено розвідки поселенської структури в околицях городища. Нові поселення епох фінальної бронзи – раннього заліза відкрито біля сіл Мельники, Флярківка, Грушківка [16, с. 306–307; 1, с. 256–257]. Значними були роботами на поховальних комплексах зазначених пам'яток. Важливо, що досліджені всі їх типи, властиві для Східноєвропейського Лісостепу в той час: кургани, ґрунтові поховання, захоронення у житлово-господарчих об'єктах, та знахідки окремих кісток. Останні, за деякими припущеннями, можуть бути решками заупокійних обрядів виставлення [3, с. 119–122]. Так, на Більських некрополях досліджувався один із курганів Перещепинського могильника [17, с. 139–140; 18, с. 59–66]. На селищі «Перше Поле» виявлено окремі людські кістки [17, с. 140; 18, с. 68; 5, с. 97–99].



Рис. 2. Розкопки селища Перше Поле

На могильнику Мотронинського городища досліджено низку курганів ззовні валів цитаделі [15, с. 307]. Важливими, окрім цього, стали роботи на дальній групі курганів на південний захід від укріплення. Тут виявлено поховально-поминальні комплекси передскіфського часу, у окремі з яких впуснені поховання скіфської доби [14, с. 75–88]. Нові цікаві матеріали дали розкопки курганної групи біля с. Михайлівка. Поховання здійснені у ямі чи стовповій гробниці, причому остання містила кінське поховання. Зі знахідок виділяються чудові вуздечні набори середньоскіфського періоду [11, с. 92–110]. Окрім цього, безпосередньо на території Мотронинського городища виявлено ґрунтове поховання, впуснене в підніжжя валу. А також – захоронення черепа в одній з господарчих ям.



Рис. 3 Дослідження кургану поблизу с. Михайлівка у 2017 р.

Учасники школи отримали можливість роботи на унікальній антропологічній пам'ятці Європи – колективному захороненні на Замковій горі у Чигирині, яке віднесена до козацького часу (рис. 4)<sup>6</sup>. Масштабність, складність та неординарність об'єкту, зумовили необхідність залучення до робіт колективу антропологів, який очолила кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту археології НАН України О. Д. Козак. А також – розроблення особливої методики дослідження та консервації матеріалів [6, с. 160; 20, с. 307–310; 21, с. 243–244].

Теоретична частина польової археологічної школи включала, у першу чергу, ґрунтовний лекційний блок (рис. 5; 6). Відомі археологи – провідні фахівці у галузі проблематики доби раннього заліза читали студентам спеціалізовані лекції з актуальних наукових проблем того періоду. Це дозволило суттєво поглибити їх вузькоспеціалізовані археологічні знання на доповнення інформації,

<sup>6</sup> Дослідження Чигиринської експедиції 2017–2018 рр. Керівник експедиції – В. І. Полтавець. Заступник начальника, керівник розкопок – О. Д. Могилов.

яку вони отримують на традиційних університетських лекціях. Доктор історичних наук, завідувачий Відділом археології раннього залізного віку Інституту археології НАН України, професор С. А. Скорий виголосив доповіді про дослідження елітних курганів скіфського часу в Дніпровському Правобережному Лісостепу та про етнокультурну ситуацію у цьому регіоні у скіфський час.

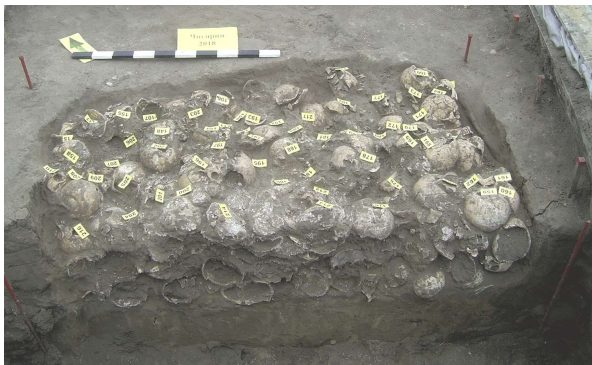


Рис. 4. Колективне захоронення у Чигирині, 2018 р.

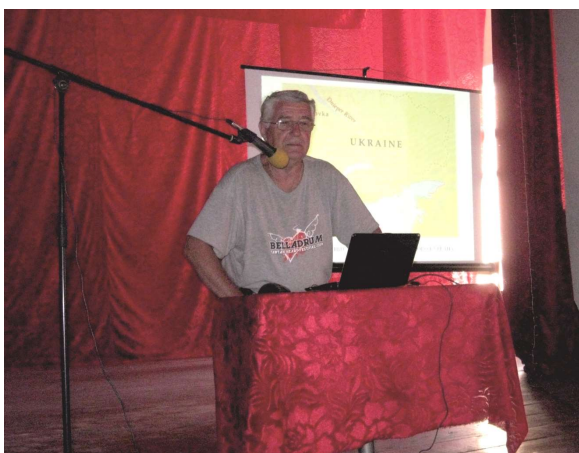


Рис. 5. Заняття веде професор С. А. Скорий

Начальник археологічної школи, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник згаданого вище Відділу Інституту археології НАН України О. Д. Могилов розповів про роль вершництва у тогочасному світі, розвиток системи спорядження коня,

дослідження пам'яток Західноподільської групи. Доповідь доктора хабілітат, завідуючого Відділом археології Інституту культурної спадщини Академії наук Республіки Молдова О. Г. Левицького була присвячена проблемам культурогенезу у Карпатському басейні у II–I тис. до н.е. Професор Токійського національного музею (Японія) Такахама Шу розповів про розвиток систем спорядження коня та озброєння на просторах Євразії у епоху пізньої бронзи – раннього заліза.



Рис. 6. Вечірня лекція. Село Мельники, 2019 р. Лектори: Такахама Шу, О. Д. Могилов, С. В. Руденко (зліва направо)

Лекції кандидата історичних наук І. Б. Шрамко (Харківський національний університет) були присвячені Більському городищу, а її колеги, С. А. Заднікова – надходженню античного керамічного імпорту на цю ключову для всього Північного Причорномор'я пам'ятку. Тренінги К. І. Панченка були спрямовані на засвоєння методології археологічних розкопок, камеральну обробку, консервацію нововиявлених матеріалів. С. В. Руденко ознайомив студентів із результатами археологічних робіт у Центральному Придніпров'ї останніх років.



Рис. 7. Розчистка археологічного об'єкту на Мотронинському городищі, 2017 р.

Важливою стала екскурсійна програма для студентів по різних пам'яткам історії та археології (рис. 8; 9). У тому числі – відвідування ними регіональних музеїв, де вони мали змогу ознайомитись з фондовою та експозиційною роботою.



Рис. 8. Екскурсія Більським городищем. Розповідає начальник польової школи О. Д. Могилів



Рис. 9. Під час екскурсії до пам'ятки природи «Дуб Максима Залізняка» у Холодному Ярі

**Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку.** Таким чином, учасники археологічної школи могли отримати широкий спектр знань – від польових розвідок і розкопок, виявлення об'єктів та артефактів, до їх обліку, консервації та музеєфікації. А також – до їх наукової обробки, публікації, введення до системи наукових знань. І, зрештою, до написання фундаментальних узагальнюючих праць з залученням матеріалів цих відкриттів.

Важливим є також реалізація принципу єдності наукового та освітнього процесів, важливі елементи якого дають подібні заходи. Так, наукові, освітні, музейні фахівці готують студентів, а ті згодом й самі стають висококваліфікованими кадрами для тих самих музеїв, закладів вищої освіти, наукових установ. Таким чином може одночасно забезпечуватись і дослідження, консервація та

музеєфікація, фондова обробка та експонування знахідок, їх науковий аналіз, підготовка кадрів для різниці ланок цього процесу. Саме через це роботи польових археологічних шкіл видаються надзвичайно перспективними науковими та освітніми заходами.

#### СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Балашов І. О., Могилів О. Д. Мушлі моллюсків з Мотронинського городища. *Археологія і давня історія України*. Вип. 2. Київ, 2018. с. 256–258.
2. Бессонова С. С., Скорый С. А. Мотронинское городище скифской эпохи. Киев; Краков: ИА НАН Украины, 2001. 156 с.
3. Гречко Д. С. Об одном из способов погребения у земледельцев Восточноевропейской Лесостепи скифского времени. *Восточноевропейские древности*. Воронеж: Научная книга, 2012. С. 118–124.
4. Гречко Д. С., Корост І. І. Міжнародний проект «Літня польова археологічна школа». Підсумки другого сезону. *Археологічні дослідження Більського городища 2015 р.* Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПК, 2015. С. 361–371.
5. Гречко Д. С., Корост І. І. Міжнародний проект «Літня польова археологічна школа». Підсумки 5-го сезону. *Археологічні дослідження Більського городища – 2019*. Київ-Котельва, 2020. С. 316–321.
6. Козак О. Д. Попередній антропологічний аналіз людських решток, знайдених на Більському городищі у 2015 р. *Археологічні дослідження Більського городища 2015 р.* Київ; Котельва; Харків: Майдан, 2016. С. 97–100.
7. Козак О., Могилів О., Полтавець В. Досвід археолого-антропологічного дослідження масового захоронення: яма з черепами на Замковій горі в Чигирині. I Всеукраїнський археологічний з'їзд. *Програма роботи та анотації доповідей*. Київ: Інститут археології НАНУ. 2018. С. 160.
8. Могилів О. Д. Літня археологічна школа в Більську. *Археологія*. № 1. Київ, 2016. С. 137–138.
9. Могилів О. Д. З досвіду передачі археологічних знань. *Проблеми дидактики історії*. Вип. 7. Київ, 2016. С. 119–124.
10. Могилів О. Д. Керамічний комплекс скіфського часу з урочища «Перше поле» на Більському городищі. *Феномен Більського городища*. Київ; Полтава: ЦП НАНУ і УТОПК, 2016. С. 117–126.
11. Могилів О. Д. Нові знахідки ранньоскіфського часу на Мотронинському городищі. *Старожитності Лівобережжя Дніпра*. Київ; Котельва: ЦП НАН України і УТОПК, 2019. С. 86–88.
12. Могилів, О. Д. Другий Михайлівський курган – пам'ятка V ст. до н. е. в Потясминні. *Археологія*. № 2. Київ, 2021. С. 92–114.
13. Могилів О. Д., Панченко К. І. Розвідки на селищах Більського городища в 2016. *Археологічні дослідження Більського городища 2015 р.* Київ; Котельва. Харків: Майдан, 2016. С. 171–205.
14. Могилів О. Д., Панченко К. І. Розвідки на поселеннях Більського городища. *Археологічні*

дослідження в Україні 2015 р. Київ, 2016. С. 137–139.

15. Могилов О. Д., Панченко К. І., Руденко С. В. Курган раннього залізного віку біля Мотронинського городища. *Археологія і давня історія України*. Вип. 2 (41). Київ, 2021. С. 75–91.

16. Могилов О. Д., Руденко С. В., Панченко К. І., Ляшко Ю. Ю. Розкопки Мотронинського городища. *Археологічні дослідження в Україні 2017 р.* Київ, 2019. С. 306–307.

17. Могилов О. Д., Руденко С. В., Панченко К. І., Ляшко Ю. Ю. Роботи на Мотронинському городищі. *Археологічні дослідження в Україні 2018 р.* Київ, 2019. С. 241–243.

18. Могилов О. Д., Скорий С. А., Корост І. І. Готуючи молоде покоління (Робота Літньої археологічної школи в Більську). *Археологічні дослідження Більського городища 2015 р.* Київ. Котельва; Харків: Майдан, 2016. С. 257–262.

19. Могилов О. Д., Скорий С. А., Панченко К. І. Розкопки на Більському городищі в 2015 р. *Археологічні дослідження Більського городища 2015 р.* Київ; Котельва. Харків: Майдан, 2016. С. 53–88.

20. Могилов О. Д., Скорий С. А., Панченко К. І., Ромашко О. В., Кравченко О. М. Роботи на Більському городищі. *Археологічні дослідження в Україні 2015 р.* Київ, 2016. С. 139–140.

21. Полтавець В., Могилов О., Козак О., Руденко С. Розкопки на Замковій Горі в Чигирині. *Археологічні дослідження в Україні 2017 р.* Київ, 2019. С. 307–310.

22. Полтавець В., Могилов О., Козак О., Руденко С. Колективне захоронення в Чигирині. *Археологічні дослідження в Україні 2018 р.* Київ, 2020. С. 243–244.

23. Скорий С. А., Бессонова С. С. Кургани скіфської епохи біля Мотронинського городища (за матеріалами досліджень 1988, 1990 рр.). *Археологічні дослідження на Черкащині*. Черкаси: Сіяч, 1995. С. 68–78.

24. Скорий С. А., Білозор В. П., Супруненко О. Б., Кулатова І. М. Селища скіфського часу в системі Великого укріплення Більського городища. Харків: Майдан, 2019. 372 с.

25. Стандарт вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Галузь знань: 03 Гуманітарні науки, спеціальності 032 «Історія та археологія». Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти та науки України від 29.04.2020 р. № 575. Київ, 2020.

26. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 032 «Історія та археологія». Затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти та науки України від 31.05.2021 р. року № 603. Київ, 2021.

27. Хвойко В. В. Городища Среднего Поднепровья, их значение, древность и народность. *Труды XII археологического съезда в Харькове 1902 г.* Вып. 1. Москва: Г. Лиснер и Д. Сопко. 1905. С. 93–104.

28. Шрамко Б. А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон). Киев: Наукова думка, 1987. 184 с.

## REFERENCES

1. Balashov, I. O., Mohylov, O. D. (2018). *Mushli moliuskiv z Motronynskoho horodyshcha* [Shells of molluscs from the Motronyn hillfort]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. Vyp. 2. Kyiv. 256–258.

2. Bessonova, C. C., Skoryy, C. A. (2001). *Motroninskoye gorodishche skifskoy epokhi* [Motronyn hillfort of the Scythian era] Kiyev; Krakov: IA NAN Ukrainy.

3. Grechko, D. S. (2012). *Ob odnom iz sposobov pogrebeniya u zemledel'tsev Vostochnoyevropeyskoy Lesostepi skifskogo vremeni* [About one of the funeral rite among the farmers of the Eastern European Forest-Steppe of the Scythian time]. *Vostochnoyevropeyskiye drevnosti*. Voronezh: Nauchnaya kniga. 118–124.

4. Hrechko, D. S., Korost, I. I. (2015). *Mizhnarodnyi proekt «Litnia polova arkheolohichna shkola»*. *Pidsumky druhooho sezonu* [International project «Summer Archaeological Field School». Results of the second season]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha 2015 r.* Kyiv; Kotelva: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK. 361–371.

5. Hrechko, D. S., Korost, I. I. (2020). *Mizhnarodnyi proekt «Litnia polova arkheolohichna shkola»*. *Pidsumky 5-ho sezonu* [International project «Summer Archaeological Field School». Results of the 5th season.]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha – 2019*. Kyiv; Kotelva. 316–321.

6. Kozak, O. D. (2016). *Poperednii antropologichnyi analiz liudskyykh reshtok, znaidenykh na Bilskomu horodyshchi u 2015 r.* [Preliminary anthropological analysis of human remains found at the Bilsk hillfort in 2015.]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha 2015 r.* Kyiv; Kotelva; Kharkiv: Maidan. 97–100.

7. Kozak, O., Mohylov, O., Poltavets, V. (2018). *Dosvid arkheoloho-antropologichnoho doslidzhennia masovoho zakhoronennia: yama z cherepamy na Zamkovii hori v Chyhyrynii* [Experience of an archaeological and anthropological investigation of a mass burial: a pit with skulls on Zamkova Gora in Chyhyryn]. I *Vseukrainskyi arkheolohichnyi z'izd. Prohrama roboty ta anotatsii dopovidei*. Kyiv: Instytut arkheolohii NANU. 160.

8. Mohylov, O. D. (2016). *Litnia arkheolohichna shkola v Bilsku* [Summer archaeological school in Bilsk.]. *Arkheolohiia*. № 1. Kyiv. 137–138.

9. Mohylov, O. D. (2016). *Z dosvidu peredachi arkheolohichnykh znan* [From the experience of impart archaeological knowledge]. *Problemy dydaktyky istorii*. Vyp. 7. Kyiv. 119–124.

10. Mohylov, O. D. (2016) *Keramichnyi kompleks skifskoho chasu z urochyscha «Pershe pole» na Bilskomu horodyshchi* [Ceramic complex of the Scythian period from the settlement «Pershe Pole» in the Bilsk hillfort]. *Fenomen Bilskoho horodyshcha*. Kyiv; Poltava: TsP NANU i UTOPIK. 117–126.

11. Mohylov, O. D. (2019). *Novi znakhidky rannoskifskoho chasu na Motronynskomu horodyshchi* [New finds of the early Scythian period at the Motronyn hillfort]. *Starozhytnosti Livoberezhzhia Dnipro*. Kyiv; Kotelva: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK. 86–88.

12. Mohylov, O. D. (2021). *Druhyi Mykhailivskiy kurhan – pam'iatka V st. do n. e. v Potiasmyni* [The Second Mikhailivsky Mound – a monument of the 5th BC in Potyasmynna]. *Arkheolohiia*. № 2. Kyiv. 92–114.

13. Mohylov, O. D., Panchenko, K. I. (2016). *Rozvidky na selyshchakh Bilskoho horodyshcha v 2016*

[Explorations in the settlements of the Bilsk hillfort in 2016]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha* 2015 r. Kyiv; Kotelva; Kharkiv: Maidan. 171–205.

14. Mohylov, O. D., Panchenko, K. I. (2016). *Rozvidky na poseleenniakh Bilskoho horodyshcha* [Explorations in the villages of the Bilsk hillfort]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2015 r. Kyiv. 137–139.

15. Mohylov, O. D., Panchenko, K. I., Rudenko, S. V. (2021). *Kurhan rannoho zaliznoho viku bilia Motronynskoho horodyshcha* [The mound of the Early Iron Age near the Motronyn hillfort]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. Vyp. 2 (41). Kyiv. 75–91.

16. Mohylov, O. D., Rudenko, S. V., Panchenko, K. I., Liashko, Yu. Yu. (2019). *Rozkopky Motronynskoho horodyshcha* [Excavations of the Motronyn hillfort]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2017 r. Kyiv. 306–307.

17. Mohylov, O. D., Rudenko, S. V., Panchenko, K. I., Liashko, Yu. Yu. (2019). *Roboty na Motronynskomu horodyshchi* [Research on the Motronyn hillfort]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2018 r. Kyiv. 241–243.

18. Mohylov, O. D., Skoryi, S. A., Korost, I. I. (2016). *Hotuiuchy molode pokolinnia (Robota Litnoi arkheolohichnoi shkoly v Bilsku)* [Preparing the young generation (Work of the Summer Archaeological School in Bilsk)]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha* 2015 r. Kyiv; Kotelva; Kharkiv: Maidan. 257–262.

19. Mohylov, O. D., Skoryi, S. A., Panchenko, K. I. (2016). *Rozkopky na Bilskom horodyshchi v 2015 r.* [Excavations at the Bilsk hillfort in 2015]. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyshcha* 2015 r. Kyiv; Kotelva; Kharkiv: Maidan. 53–88.

20. Mohylov, O. D., Skoryi, S. A., Panchenko, K. I., Romashko, O. V., Kravchenko O. M. (2016). *Roboty na Bilskom horodyshchi* [Research on the Bilsk hillfort]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2015 r. Kyiv. 139–140.

21. Poltavets, V., Mohylov, O., Kozak, O., Rudenko, S. (2019). *Rozkopky na Zamkovii Hori v Chyhyryni* [Excavations on Zamkova Gora in Chyhyryn]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2017 r. Kyiv. 307–310.

22. Poltavets, V., Mohylov, O., Kozak, O., Rudenko, S. (2020). *Kolektyvne zakhoronennia v Chyhyryni* [Collective burial in Chyhyryn]. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini* 2018 r. Kyiv. 243–244.

23. Skoryi, S. A., Bessonova, S. S. (1995). *Kurhany skifskoi epokhy bilia Motronynskoho horodyshcha (za materialamy doslidzen 1988, 1990 rr.)* [Mounds of the Scythian era near the Motronyn hillfort (based on materials of 1988, 1990)]. *Arkheolohichni doslidzhennia na Cherkashchyni*. Cherkasy: Siiach, 68–78.

24. Skoryi, S. A., Bilozor, V. P., Suprunenko, O. B., Kulatova, I. M. (2019). *Sehysheha skifskoho chasu v systemi Velykoho ukriplennia Bilskoho horodyshcha* [Settlements of the Scythian period in the system of the Great Fortification of the Bilsk hillfort]. Kharkiv: Maidan.

25. *Standart vyshchoi osvity Ukrainy. Pershyi (bakalavrskiy) riven vyshchoi osvity. Haluz znan: 03 Humanitarni nauky, spetsialnosti 032 «Istoriia ta*

*arkheolohiia». Zatverdzheno ta vvedeno v diu nakazom Ministerstva osvity ta nauky Ukrainy vid 29.04.2020 r. № 575* [Standard of higher education of Ukraine. First (bachelor) level of higher education. Field of knowledge: 03 Humanities, specialties 032 «History and archeology». Approved and put into effect by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 29, 2020 № 575]. Kyiv.

26. *Standart vyshchoi osvity Ukrainy: druhyi (mahisterskyi) riven, haluz znan 03 Humanitarni nauky, spetsialnist 032 «Istoriia ta arkheolohiia». Zatverdzheno i vvedeno v diu nakazom Ministerstva osvity ta nauky Ukrainy vid 31.05.2021 r. roku № 603* [Standard of higher education of Ukraine: second (master's) level, field of knowledge 03 Humanities, specialty 032 «History and archeology». Approved and put into effect by order № 603 of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 31, 2021]. Kyiv.

27. Khvoyko, V. V. (1905). *Gorodishcha Srednego Podneprov'ya, ikh znacheniyе, drevnost' i narodnost'* [Hillforts of the Middle Dnieper, their importance, antiquity and ethnic]. *Trudy XII arkheologicheskogo s'yezda v Khar'kove* 1902 g. Vyp. 1. Moskva: G. Lisner i D. Sopko.

28. Shramko, B. A. (1987). *Bel'skoye gorodishche skifskoy epokhy (gorod Gelon)* [Bilsk hillfort of the Scythian era (Helon)]. Kiev: Naukova dumka.

#### ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

##### МОГИЛОВ Олександр Дмитрович –

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Відділу археології раннього залізного віку Інституту археології Національної академії наук України.

**Наукові інтереси:** археологія доби раннього залізного віку півдня Східної Європи.

##### ПАНЧЕНКО Кирило Ігорович –

викладач кафедри історії України та всесвітньої історії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

**Наукові інтереси:** проблеми археології та історії раннього залізного віку.

##### ТАРАСОВ Андрій Валерійович –

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Криворізького державного педагогічного університету.

**Наукові інтереси:** історія молодіжних рухів України, суспільно-політичні рухи України другої половини XIX ст., питання військового полону в роки Першої світової війни.

##### РУДЕНКО Сергій Вікторович –

завідувач науково-дослідного відділу охорони пам'яток, історії, культури та природи Національного історико-культурного заповідника «Чигирин».

##### Наукові інтереси: археологія Чигиринщини.

##### ЛЯШКО Юрій Юрійович –

завідувач Історичним музеєм Кам'яньського державного історико-культурного заповідника.

**Наукові інтереси:** археологія України раннього залізного віку та доби середньовіччя.

#### INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

##### MOHYLOV Oleksandr Dmytrovych –

Candidate of Sciences (History), Senior Researcher at the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

**Research interests:** archeology of the Early Iron Age of southern Eastern Europe.

**PANCHENKO Kyrylo Ihorovych** – a Lecturer of the Department of History of Ukraine and World History of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

**Research interests:** problems of archeology and history of the Early Iron Age.

**TARASOV Andriy Valeriyovych** – Candidate of Sciences (History), Associate Professor, Associate Professor of the Department of History of the Kryvyi Rih State Pedagogical University.

**Research interests:** history of youth movements of Ukraine, social and political movements of Ukraine in the second half of the 19th century, the issue of prisoners of war during the Great War.

**RUDENKO Serhii Viktorovych** – the Head of Department of monument protection, history, culture and nature of the National Historical and Cultural Reserve «Chyhyryn».

**Research interests:** archeology of Chyhyryn region.

**LYASHKO Yuriy Yuriiiovych** – head of the historical museum, the Kamyanka State Historical and Cultural Reserve.

**Research interests:** archeology of the early Iron Age and the middle Ages.

*Стаття надійшла до редакції 16.08.2022 р.*

УДК 372.878:37.017.92

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-140-145

**ОНОФРІЙЧУК Людмила Миколаївна** –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського  
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8408-080X>  
e-mail: onofrichykluda@gmail.com

**ЧЕРВОНІЙ Марія Вікторівна** –

Заслужена артистка України, провідний концертмейстер кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського  
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9992-9618>  
e-mail: mariachervoniy@gmail.com

**ГРИГА Маргарита Василівна** –

здобувач ступеня вищої освіти «бакалавр» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського  
e-mail: margarita.griga@ukr.net  
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1365-9632>

## ВОКАЛЬНО-ХОРОВЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ

**Постановка та обґрунтування актуальності проблеми.** В умовах європейської інтеграції, відповідно до загальнолюдських демократичних цінностей та національних традицій, однією з найважливіших проблем є формування особистості з ціннісним сприйняттям навколишньої дійсності.

На міжнародному рівні увага громадськості привертається до культурних пам'яток, визнається важливість виховання, від покоління до покоління, ціннісного ставлення до національної спадщини. У 2003р. ухвалено Конвенцію ЮНЕСКО «Про охорону нематеріальної культурної спадщини», у 2005 р. – «Про охорону та Заохочення розмаїття форм культурного самовираження».

Відповідно до Національної Доктрини розвитку освіти України у XXI столітті завданнями шкільної освіти визначено такі: збереження та зміцнення фізичного, психічного і духовного здоров'я дитини; виховання у неї поваги до народних традицій і звичаїв, національних цінностей українського народу та інших націй і народів.

Особливої актуальності набуває проблема оновлення змісту шкільної освіти в різних сферах музично-естетичної діяльності. Дієвим засобом національного виховання підростаючого покоління є український музичний фольклор, який ніколи не втрачає своєї актуальності, бо це історичний фундамент народного духу. Ознайомлення юного покоління з досвідом минулого, усвідомлення особистої причетності до національних